

17. Tzu S. The Art of War. [Електронний ресурс] / Sun Tzu. – Режим доступу до ресурсу: <http://classics.mit.edu/Tzu/a>.

18. Fitsanakis J. US cybersecurity posture is not purely defensive. [Електронний ресурс] / Joseph Fitsanakis // Comment. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://intelnews.org/2012/05/28/01-999>.

ДИКА Є. О.,
аспірант кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 343.9.01.001.33

ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ КРИМІНОГЕННИХ СИТУАЦІЙ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СУЧАСНОЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Стаття присвячена аналізу існуючих в кримінологічній науці класифікацій криміногенних ситуацій і дослідженню їх теоретичного та практичного значення.

Ключові слова: ситуація, криміногенна ситуація, класифікація, копінг-поведінка, профілактика злочинів.

Статья посвящена анализу существующих в криминологической науке классификаций криминогенных ситуаций и исследованию их теоретического и практического значения.

Ключевые слова: ситуация, криминогенная ситуация, классификация, копинг-поведение, профилактика преступлений.

The article analyzes existing criminological science classifications crime situation and investigation of their theoretical and practical importance.

Key words: situation, crime situation, classification, coping behavior, crime prevention.

Вступ. Складні життєві ситуації, негативні соціально-політичні події, негаразди у професійній діяльності призводять до дисфункцій у процесі розвитку конкретної особистості. Вміле та правильне використання відповідних стратегій, які можуть надавати особі кваліфіковані відповіді на те, як поводити себе в тих чи інших ситуаціях, визначить подальший процес саморегуляції відносин між особою та злочинцем. Тому існуючі класифікації ситуацій можуть набути більшого значення та допомогти при розв'язанні деяких конфліктів.

У кримінологічній науці вивченням криміногенної ситуації, а також її впливом на суб'єкт злочину займалися чимало вітчизняних та зарубіжних вчених. Безпосередньо багатокритеріальні та одиничні класифікації криміногенних ситуацій, які можливо інтерпретувати в прикладне вираження та використати при спробі профілактики правопорушень вивчали такі вчені, як Є.М. Блажівський, П.М. Бузало, Л.А. Волкова, В.В. Голіна, С.Ф. Денисов, О.М. Джужа, А.П. Закалюк, С.М. Іншаков, О.В. Кириченко, В.М. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнєцова, В.В. Лунєєв, В.Д. Малков, І.Г. Малкіна-Пих, В.І. Полубінський, С.О. Степанчикова, Є.В. Черних та інші.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичний аналіз найвідоміших доктринальних підходів до класифікації криміногенних ситуацій за різноманітними критеріями та спроба раціонального пояснення застосування класифікацій з профілактичної точки зору на прикладі прийомів практичної психології.

Результати дослідження. Методологічною основою дослідження виступають теоретичний аналіз та узагальнення інформації, отриманої з різних наукових джерел. Семантичний аналіз застосовується при вивченні смислового значення теоретичних одиниць кримінологічної науки та споріднених з нею наукових течій (психологія, соціологія).

Сучасний концепт зближення кримінологічної думки та математичних досліджень сприяє пошуку нових підходів до вивчення кримінологічних явищ. Метод кластерного аналізу відомий в таких дисциплінах, як мікробіологія, математика, хімія. Але універсальність цього підходу дає змогу застосовувати його й в гуманітарних науках, а саме у державному управлінні, філології, соціології, психології та кримінології.

Перш ніж розпочати аналіз класифікацій криміногенних ситуацій, необхідно визначитись з самим поняттям «класифікації». Філософський словник І.Т. Фролова визначає класифікацію як особливий випадок застосування логічної операції ділення обсягу поняття, що представляє собою деяку сукупність ділень (поділ деякого класу на види, поділ цих видів і так далі) [1, с. 247]. З психологічної точки зору, класифікація – це осмислений порядок речей, явищ, поділ їх на різновиди згідно з будь-якими важливими ознаками [2]. Тлумачний словник Д.М. Ушакова так визначає класифікацію: «Система розподілу предметів або понять будь-якої області на класи, відділи, розряди тощо» [3]. Дуже важливо в нашому випадку розмежовувати поняття «класифікації» та «типології». В цьому разі типологія буде розглядатися як особливий варіант класифікації, вона буде виступати елементом сортування об'єктів на основі їх подібності деякому зразку, який є типом, еталоном, або ідеальним виразом будь-чого. Відмінність типології від класифікації в тому, що типологія допускає існування таких явищ, які не відповідають жодному з виділених критеріїв. Типологія має більш універсальний характер. Вона є первісною операцією будь-яких систематизацій [4].

У наукових працях криміногенні ситуації класифікують за виникаючими на основі досвіду критеріями. Ситуація не може бути сприйнята як злочинцем, так і жертвою однозначно. Значна кількість вказує на те, що вирішальну роль у схемі взаємодії особи та ситуації, як і з соціальним середовищем в цілому, відіграє особа. Але необхідно розуміти, що роль жертви може мати провокуючий характер, а соціальне середовище містити у собі, окрім абсолютно негативного психологічного тиску, безкомпромісну пастку або сприйматися ірраціонально на всіх рівнях та етапах, коли криміногенна ситуація каталізує момент прийняття рішення вчинити злочин.

У своєму курсі сучасної української кримінології А.П. Закалюк виділяє класифікацію ситуацій. За характером впливу на особу, як у період формування її криміногенних якостей, так і за реалізації останніх у вигляді наміру та рішення вчинити злочин, ситуацію поділяють на такі різновиди:

- сприяюча, яка містить умови, що полегшують формування криміногенної орієнтації та мотивації, мотиву вчинення злочину, а далі – реалізацію злочинного наміру;
- проблемна, що перешкоджає (ускладнює) формування та розвиток криміногенних якостей особи, ставить перед нею завдання стосовно долання цих перешкод, затрачування додаткових зусиль, пошуку та використання відповідних засобів тощо (така ситуація може ускладнити злочинний вчинок або відвести момент прийняття рішення на вчинення активних злочинних дій на невизначений час);
- конфліктна, в якій стикаються різні за інтересами та спрямуванням впливи, що нерідко тягнуть за собою конфлікт між ними, вимагають від особи більшої розважливості та проникнення у причини конфлікту [5, с. 304].

В свою чергу, С.А. Тарарухін виділяє, крім названих життєвих ситуацій, такі: мотиваційно-байдужу, що впливає на зміну мотиваційно-значущих впливів середовища; мотивуючу, яка сприяє таким впливам [6, с. 117].

Проводячи будь-який класифікаційний аналіз, стає зрозуміло, що чим більше параметрів задається, тим конкретніше описовий характер ситуації, тим дрібніше елемент вивчення. Однією з таких є класифікація, запропонована у праці П.М. Бузало, С.Ф. Денисова, О.В. Кириченко. Перший з обраних критеріїв класифікації вказує на джерело виникнення: 1) створені людьми; 2) викликані природними силами, несприятливим збігом обставин; 3) змішані; 4) створені злочинцем (тут лише неправомірними та аморальними діями); 5) створені іншими людьми, в тому числі потерпілими, віктимологічні ситуації (тут як неправомірними та аморальними діями, так і правомірними діями); 6) створені двосторонніми діями злочинця та жертви (тут як неправомірними та аморальними діями, так і правомірними діями).

Ще один критерій за просторово-часовими рамками, рівнем, змістом та характером впливу на особу, яка опинилася в подібній ситуації.

1) За часом виникнення: короткочасові (які виникають в момент вчинення злочину); довготривалі (які виникають задовго до вчинення злочину).

2) За просторовим розповсюдженням: які розповсюджуються на невелику територію (загальні); які концентруються на обмеженій території (локальні).

3) За рівнем дії: які стосуються лише конкретної особи; які стосуються багатьох осіб.

4) За змістом: проблемні (зіткнення людини з труднощами і перешкодами при досягненні наміченої мети); конфліктні (зіткнення різних інтересів, поглядів, бажань її учасників, що веде до «боротьби»); мотиваційно байдужі (стан і зміни елементів, що її складають, не впливають на діяльність суб'єкта); мотивуючі (щось у їх стані впливає на прийняття особою рішення діяти певним чином).

5) За характером впливу на винного: провокуючі; супутні; спокусливі; розряджуючі; ускладнюючі [7, с. 37–39].

Цікавим спостереженням у дослідженні вищевказаних кримінологів є те, що вони при побудові подібних схем дотримувались строго упорядкованого характеру, тобто спочатку були розглянуті та класифіковані фактори, які впливають на вчинення злочину, потім розглянуті причини, наступними у схематичних дослідженнях вказані криміногенні ситуації, а далі йде черга умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Це говорить про те, що вчені не віднесли ситуацію до причин або умов, а виділили в окрему ланку складного механізму індивідуальної злочинної поведінки. У кримінологічній літературі такої ж позиції дотримувався й І.М. Даньшин, який вважав, що криміногенна ситуація не належить ні до поняття «причини», ні до поняття «умови вчинення злочину», вона відіграє роль приводу для нього як «зовнішнє спонукання до дії, як привід для нього», відрізняючи його від приводу, який створює сам винний та використовує для досягнення своєї мети [8, с. 89]. З одного боку, «не наділяючи» криміногенну ситуацію властивостями «причинності» або «умовності», ми знаходимо в ній відображення відносно самостійного елементу механізму, адже властивість неповторності при будь-якій класифікації наголошує на необхідності пильного спостереження за плинністю ситуації. В цьому й практичний недолік цього ствердження, адже в нас відсутня будь-яка гарантія того, що ми зможемо запобігти вчиненню злочину потенційним правопорушником.

На підтримку вищевказаній позиції можна навести думку А.І. Алексєєва, який вказує на криміногенний потенціал ситуації та також вважає її ні причиною, ні умовою, а приводом для здійснення злочину. Поряд з більш розповсюдженою у літературі класифікацією вчений розглядає взаємозалежність об'єктивного змісту та суб'єктивного сприйняття. На цьому підґрунті самостійно виражаються ситуації, коли об'єктивне та суб'єктивне досить суттєво розходяться: ситуації уявної небезпеки, «марення», ревнощів, безпричинної образи тощо; коли спотворення об'єктивного змісту ситуації відбувається або внаслідок формування антигромадської орієнтації особи, або негативних моральних якостей особистості (наприклад, нечесна людина переконана, що «всі шахраї»); коли настають наслідки фактичних умов і психофізіологічних дефектів сприйняття (водій з ослабленим зором і поганою реакцією неправильно оцінює дорожню обстановку) [9, с. 102].

Н.Ф. Кузнєцова основним критерієм для своєї класифікації виділила варіанти виникнення ситуації, в яких приймається та реалізується рішення про конкретний злочин:

- задалегідь створювані злочинцями (наприклад, впровадження в охорону підприємства співучасника);
- ненавмисно створювані ними ж (наприклад, доведення себе до стану сильного сп'яніння);
- виникаючі в результаті правопорушуючих або аморальних дій інших осіб (вступ в угоду задля незаконного збагачення, агресивно зухвала поведінка в конфлікті) (мається на увазі й поведінка такого роду зі сторони представників влади в конфлікті з громадянами);
- виникаючі в результаті легковажної, непередбачуваної поведінки майбутніх потерпілих, третіх осіб – цей варіант ситуації можливий як при необережних, так і при умисних злочинах;
- створені тривалим перебуванням особи в несприятливих умовах життя і діяльності або короткочасним збігом інтенсивно виразних особистих та сімейних обставин; характерно, що кримінальний закон виділяє цю ситуацію як обставину, що може пом'якшити відповідальність та покарання злочинця. У науково-практичному коментарі до ст. 66 Кримінального кодексу України відмічається «збіг тяжких особистих, сімейних чи інших обставин», тобто їх ситуативне суміщення, взаємопосилення.
- виникаючі в результаті екстремальних станів особи через хворобу, втомленість, а також через вплив несприятливих метеорологічних умов;
- викликані стихійними силами (наприклад, руйнування сховищ в результаті землетрусу) [10, с. 150].

Виходячи з наведеної класифікації, можна, коли йдеться про ситуації, створені тривалим перебуванням особи в несприятливих умовах життя і діяльності або короткочасним збігом інтенсивно виразних особистих та сімейних обставин, дійти висновку про те, що сама криміногенна ситуація, яка по суті сприяє вчиненню злочину, може одночасно виступати й обставиною, яка пом'якшує відповідальність. А отже, важливим моментом при визначенні криміногенної ситуації як обставини, що пом'якшує покарання, є встановлення кореляційних зв'язків між криміногенною ситуацією та об'єктивною стороною кримінального правопорушення як зовнішнього вираження вчинення злочину. Особливістю детермінації необережних злочинів є те, що криміногенна ситуація в їхньому генезисі практично завжди грає досить значиму роль. Таке твердження сформоване у науковій праці С.М. Іншакова. За ступенем складності криміногенні ситуації вчений класифікує таким чином:

1) Криміногенна ситуація високого рівня складності (ситуація, з якою може впоратися і негативні наслідки якої здатний уникнути не всякий фахівець; забезпечення безпеки в такій ситуації – мистецтво). Криміногенна ситуація цього типу відіграє в генезі необережного злочину вирішальну роль.

2) Криміногенна ситуація середнього рівня складності (забезпечення безпеки вимагає гарної підготовки фахівця, вміння зібратися і сконцентруватися на ухваленні правильного рішення і подоланні небезпеки). Роль ситуації цього типу і роль особистості в генезі необережного злочину рівнозначні.

3) Криміногенна ситуація низького рівня складності (криміногенна ситуація грає другорядну роль у генезі злочину, головна роль належить негативним якимось особистості).

Заслуговує на увагу той факт, що, окрім класифікації, С.М. Іншаков пропонує й профілактичні заходи, а саме профілактику криміногенних ситуацій як певного місця займання окремих видів злочинів, які виникають через «технічний» характер ситуації. Виділення криміногенної ситуації як об'єкта профілактичного впливу на необережну злочинність має особливе значення. Це обумовлено тим, що в складних ситуаціях можливості людини контролювати техногенні процеси дуже малі (а іноді і близькі до нуля). Наслідки ж виходу цих процесів з-під контролю, як правило, виявляються катастрофічними (досить привести приклад аварії на Чорнобильській АЕС). Тому певну групу необережних злочинів можливо запобігти тільки за допомогою технічних і організаційних заходів профілактики криміногенних ситуацій. Стратегія впливу на необережну злочинність повинна включати три напрями: 1) профілактика криміногенних ситуацій високого рівня складності, зведення їх

до мінімуму (прогноз і припинення можливих варіантів надзвичайного ускладнення техногенної ситуації, що загрожує виходом техніки з-під контролю людей; виняток виробництва серійних технічних конструкцій, експлуатація яких створює такі ситуації; обмеження експериментальних ситуацій такого роду, забезпечення підвищеного рівня локалізації негативних наслідків під час технічних експериментів); 2) підготовка фахівців до оптимальної поведінки в ситуаціях середнього рівня складності, постійний тренінг, періодичне підвищення їх кваліфікації та поточний контроль за відповідністю рівня їх підготовки і психофізичного стану складності виконуваних завдань; 3) виховна робота, спрямована на попередження тих чи інших порушень правил безпеки з молодечтва, пустощів або через алкогольне сп'яніння в ситуаціях низького рівня складності. Посилення відповідальності правопорушників цієї категорії [11, с. 147–148].

Виходячи з наведеної класифікації, ми бачимо, що головною вказівкою тут є те, що подолання криминогенної ситуації зможе призвести до подолання необережної злочинності. Вказує на великий вплив технічного характеру формування подібних ситуацій. Великим плюсом цієї класифікації є те, що її пункти розподілені за рівнем складності, тобто можливо передбачити та спланувати свої захисні дії в залежності від того, наскільки становище скрутне. Важливим моментом у формуванні криминогенної ситуації є саме віктимна поведінка потерпілого. В свою чергу, віктимогенній ситуації може передувати проблемна ситуація, яка розглядається Н.М. Рачковою як сукупність обставин, які вимагають негайного прийняття рішення. Таке рішення, як вихід з ситуації, що склалася, може бути як правомірним, так і злочинним, що в багатьох випадках визначається як правосвідомість особистості та поведінка жертви. Характеристика зв'язку «ситуація – жертва» має велике значення для встановлення причин злочину, оскільки є фактором, що нерозривно пов'язаний з людською свідомістю [12, с. 122].

Вивчаючи проблему класифікації обставин, що сприяли вчиненню злочину, О.Б. Сахаров розділяє їх на дві групи: умови морального формування особистості та криминогенна ситуація [13, с. 117]. На підставі проведеного дослідження елементами другої групи обставин, що сприяють вчиненню злочину, на думку О.Б. Сахарова, є недоліки організаційно-господарської діяльності, поведінка окремих осіб, природні явища. При цьому криминогенна ситуація в часовому відношенні може мати тривалий характер або короткочасний. У просторовому відношенні вона може поширюватися на велику територію (голод у країні), а може концентруватися в обмеженому просторі (квартирний конфлікт). За обсягом впливу криминогенна ситуація може стосуватись однієї людини або вузького кола осіб, а може мати і масовий характер (катастрофа). [14, с. 336].

Як бачимо, вищевказані класифікації мають абсолютно різноманітний вигляд. Деякі частково повторюють або дещо по-іншому інтерпретують вже відомі положення. Деякі наукові думки мають абсолютно неповторний вигляд. Так чи інакше вони й повинні перетинатись в одному ключі задля того, щоб ми змогли зрозуміти їх сутність та криминологічне значення взагалі. Отже, для чого ж необхідні ці класифікаційні схеми в рамках сучасної криминологічної науки?

Нині в Україні розроблюється декілька психологічних концепцій профілактики злочинів. Концепт когнітивної модифікації поведінки злочинця як спосіб корекції злочинності взагалі розроблявся ще в минулому столітті. Сьогодні Н.М. Мельник у своїй праці розглядає теорію корекційної терапії задля ситуативно-профілактичної мети [15, с. 307]. Довгий час в психології загалом та в кримінальній психології зокрема домінувала біхевіоральна теорія особистості. На основі біхевіоральних принципів навчання була розроблена біхевіоральна терапія для роботи зі злочинцями, відповідно до якої, щоб змінити особистість злочинця на соціально адаптовану, необхідно змінити її поведінку. Б.Ф. Скіннер зазначав, що людину можна навчити проявляти практично будь-який тип поведінки та проявляти його так часто, як це потрібно. Але у своїх дослідженнях він зауважив, що хоча навчання досягається і без усвідомлення, але найбільш ефективним воно є тоді, коли суб'єкт усвідомлює вплив, який на нього здійснюється [16]. За своїм змістом це дійсно нова та цікава в дослідженні методика роботи зі злочинцями як міра профілактики. Але в цьому

контексті ми можемо говорити, напевно, лише про профілактику рецидиву, адже терапія проводиться з людьми, яких вже називають злочинцями. На ситуативному рівні така методика не дасть високих результатів. Якщо дійсно починати застосовувати такий профілактичний захід, то для цього необхідні відповідні законодавчі зміни. Для того щоб запроваджувати такі зміни, необхідні гарантії, які будуть практично підкріплені результатами. Вказана методика впливу на злочинця таких гарантій не дає. Ми не можемо бути впевнені, що відбудеться діючий психологічний вплив раціональними варіантами поведінки на злісний або особливо небезпечний (невиправний) тип злочинця (за А.Б.Сахаровим) або антисоціальний тип (за М.І. Сникєєвим), який сам формує в собі кримінальні здібності та самостійно створює сприятливу криміногенну ситуацію для прийняття рішення вчинити кримінальне правопорушення.

Існує ще одна психологічна стратегія, яка базується на роботі з потенційною жертвою. Різниця в тому, що людина жертвою злочину ще не стала, але в майбутньому може знаходитися у такому стані. Класифікатор криміногенних ситуацій можна застосовувати для тих самих психологічних терапій, які будуть продукувати в людини копінг-поведінку як стратегію подолання небезпечних для себе ситуацій. Уперше термін «копінг» використав у 1962 році Л. Мюрфі. Він досліджував способи подолання дітьми вимог, висунутих кризами розвитку. До них прикладалися активні зусилля особистості, спрямовані на оволодіння важкою ситуацією або проблемою. Термін “coping” при цьому розуміється як прагнення індивіда вирішити певну проблему [17, с. 127]. Тобто таке «подолання» нерозривно пов’язане з поняттям ситуації, виступає як застосування поведінкових і когнітивних зусиль для задоволення зовнішніх і внутрішніх вимог [18, с. 22].

В наступні роки були розроблені різні варіанти опитувальників для вивчення копінг-поведінки. Так, А. Біллінгс і Р. Моос створили опитувальник, за допомогою якого можна виміряти три види копіngu: спрямованого на оцінку, спрямованого на проблему, спрямованого на емоції [18, с. 22]. Е. Хейм запропонував методику дослідження особливостей копінг-поведінки, диференційованої за основними сферами психічної діяльності, в якій виділялося більше 25 ситуативно-специфічних копінг-стратегій. Ці стратегії було розподілено на три групи: більш адаптивні, менш адаптивні й такі, що мають невизначений вплив на адаптацію [19, с. 23].

У 1989 році була створена шкала копінг-поведінки, яка включає дві форми копінг-поведінки: характерологічну і ситуативну [20, с. 301]. Такий підхід надає більше гарантій на успішне функціонування, якщо опрацювати його у схемі «класифікатор ситуацій – копінг-стратегія». Тобто будь-яку людину можливо навчити розрізняти певні властивості ситуацій і практично відвертати від себе небезпеку або долати стресову складову та приймати раціональне рішення задля того, щоб запобігти потраплянню у пастку в якості жертви. Однак такий підхід буде не зовсім точним для тих ситуацій, які мають провокуючий характер з боку самої ж потенційної жертви, або якщо жертва та злочинець знаходились у таких відносинах, які найчастіше призводять до злочинів, враховуючи заздалегідь спланований умисел, мотив та мету злочину та відповідну негативну поведінку жертви як причину загострення конфлікту та появи мотиву злочину. Так чи інакше методики практичної психології набагато легше застосовувати до потенційних жертв, ніж до потенційних злочинців. Такі підходи необхідно везти у плани-схеми та проробляти на експериментальному рівні.

Висновки. Отже, аналіз класифікацій криміногенних ситуацій дозволяє зрозуміти важливість критеріїв, за якими були задані ці розподіли на класи. Як вихідні параметри побудови будь-якої системи, ці критерії склалися на базі життєвого досвіду та типових ситуацій для кожного виду злочинів як елементарних складових для більш узагальненої класифікації всіх можливих і відомих нині кримінологічній науці ситуацій. Зрозуміло, що подібні класифікації мають й практичне значення для сучасної кримінології, адже завдяки таким знанням ми можемо розробляти програми, за якими людина, яка бажає уникнути ризику опинитися в ролі жертви злочину, зможе пройти курс, що презентує схему «конкретна ситуація з класифікатору – відповідна захисна (копінг) поведінка». Побудування таких програм можливо при створенні електронних комп’ютерних проектів лекцій та семінарів з відповідними даними, в яких будуть сформовані властивості, за якими можливо визначити ту чи

іншу ситуацію та вибрати відповідні варіанти поведінки у конкретних ситуаціях. Недолікам таких терапій можуть бути відсутність гарантій про ефективність цього підходу та невелика кількість охочих випробувати на собі таку терапію. Не дивлячись на це зауваження, здається позитивною спроба створення методик практичної психології, адже набагато легше застосовувати їх до потенційних жертв, ніж до потенційних злочинців. Такі підходи необхідно звести у плани-схеми та проробляти на експериментальному рівні.

Перспективою подальших пошуків є необхідність створення подібних схем «копінг-стратегій» у відповідь на типові прояви тієї чи іншої криміногенної ситуації.

Список використаних джерел:

1. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. – 4-е изд. – М. : Политиздат, 1981. – 445 с.
2. Словарь по профориентации и психологической поддержке [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vocabulary.ru/dictionary/27/word/klasifikacija>.
3. Толковый словарь Ушакова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/834494>.
4. Асташкина И.В. Методы классификации и типологии / И.В. Асташкина, В.М. Мишин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.inventech.ru/lib/analisis/analisis0013>.
5. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 Кн. / А.П. Закалюк. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007– . – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 2007.– 424 с.
6. Курс кримінології : [підруч.] : у 2 Кн. / за заг. ред. О.М. Джужи. – К., 2006– . – Кн. 1: Загальна частина. – 2006. – 260 с.
7. Кримінологія : [навч. пос] / [П.М. Бузало, С.Ф. Денисов, О.В. Кириченко]. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 192 с.
8. Кримінологія. Загальна та Особлива частини / за ред. І.М. Даньшина. – Х. : Право, 2003.– 352 с.
9. Алексеев А.И. Криминология. Курс лекций / А.И. Алексеев. – М. : Щит-М, 1999. – 340 с.
10. Криминология : [учебник] / под ред. проф. Н.Ф. Кузнецовой, проф. В.В. Лунева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2004. – 640 с.
11. Иншаков С.М. Криминология : [учебник] / С.М. Иншаков. – М. : Юриспруденция, 2000. – 432 с.
12. Рачкова Н.М. Характеристика ситуации совершения преступления как основного фактора, детерминирующего региональную уличную преступность / Н.М. Рачкова // Право и законодательство. – 2012. – № 4. – С. 120–123.
13. Сахаров А.Б. О личности преступника и причинах преступности в СССР / А.Б. Сахарова. – М. : Горькиздат, 1961. – 277 с.
14. Блажівський Є.М. Причини та умови злочинів: поняття і класифікація / Є.М. Блажівський // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 4. – С. 333–339.
15. Мельник Н.М. Когнітивна модифікація поведінки як механізм корекції злочинів / Н.М. Мельник // Наукові записки. Серія «Психологія та педагогіка». – 2009. – № 13. – С. 305–313.
16. Фрейджер Р. Теории личности и личностный рост / Р. Фрейджер, Дж. Фэйдимен [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.koob.ru.
17. Пельцман Л. Стрессовые состояния у людей, потерявших работу / Л. Пельцман // Психологический журнал. – 1992. – Т. 21. – № 1. – С. 126–130.
18. Нартова-Бочавер С.К. “Coping behavior” в системе понятий психологии личности / С.К. Нартова-Бочавер // Психологический журнал. – 1997. – Т. 18. – № 5. – С. 20–30.
19. Маклаков А.Г. Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях / А.Г. Маклаков // Психологический журнал. – 2001. – Т. 22. – № 1. – С. 16–24.
20. Либина А.В. Совладающий интеллект: человек в сложной жизненной ситуации / А.В. Либина. – М. : Эксмо, 2008. – 400 с.

